

ESTANIKANÊ ZAZAKİ DI MOTİFÊ LU

(Zazaca Masallarda Tilki Motifi)

(Fox Motif In Zazaki Fables)

Bilal YAKIŞAN¹

Kılmnuşte

Motifi ki estanikan dı şuxuliyeni derheqê kulturê yew milet dı zaf melumat dani. Ma eşkeni estanikan ra baweri, cuyayış, kultur û exlaqê aya milet texmin biker. Estanikanê ma Zazayan dı, derheqê luyan dı zaf estaniki esti û miyanê şarê ma dı zaf vaciyeni. Ma eşkeni vace, estanikanê Zazaki dı motifê lu, motifi ki tor zaf şuxuliyeni inan ra yew zi motifê lu ya. Lu pê fendkari, qurnazti û pê aqilê xu yena şınasnayış. Lu rehet rehet heyatê xu nêerzena tehluke. Her çendêk lu, pê ini xısusiyetan bêro şınasnayış, lu heywanêka merhemetın û zerrtenıka. Estanikanê Zazaki dı zi ini xususiyeti lu aseni. Ma ina xebata xu dı, ma estanikanê Zazaki dı motifê lu ser vındeni. Estanikan dı lu seni yew wezife gena xu ser, ini wezifeyê xu dı bena serfiraz ya nêbena, ma cewabê ni persan zerreyê nuşteyê xu dı vineni.

Çekuyi Muhimi:Estanık, Motif, Lu, Zazaki.

Özet

Masallarda kullanılan motifler bir milletin kültürü hakkında birçok bilgi verir. Masallardan o milletin inanç, yaşayış, kültür ve ahlakını tahmin edebiliriz. Biz Zazaların masallarında tilki masalları çoktur ve halkımız arasında çokça anlatılır. Diyebiliriz ki Zazaca masallarda tilki motifi, en çok kullanılan motiflerden biridir. Tilki gözaçıklığı, kurnazlığı ve zekası ile tanınır. Tilki

1 Wendekarê Lisansê Berzi, Üniversiteya Bingoli, Enstituya Zıwananê Ganiyan, Qısmê Zıwan u Edebiyatê Zazaki, bilalyaksan@gmail.com

kolay kolay hayatını tehlikeye atmaz. Tilki, her ne kadar bu özellikleri ile tanınsa da, çok merhametli ve duygusal bir hayvandır. Zazaca masallarda da tilkinin bu özellikleri görülür. Bu çalışmamızda Zazaca masallardaki tilki motifi üzerinde duracağız. Masallarda tilki nasıl bir rol üstleniyor, bu rollerinde başarılı olabiliyor mu, yoksa olamıyor mu, bu soruların cevabını inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Masal, Motif, Tilki, Zazaca.

Abstract

Motifs used at the fables give a lot of information about the culture of a nation. We can predict the belief, life, culture and morality of the nation from the fables. We have a lot of fox tales in Zazas' fables and many of them are told among our people. We can say that the fox motifs in Zazaki fables, fox is one of the most used motifs. The fox is known for its shrewdness, cunning and intelligence. The fox does not easily put his life in danger. The fox is a very compassionate and emotional animal, although it is known for those features. These characteristics of the fox are also seen in the Zazaki fables. In this work, we will put emphasis on fox motifs in Zazaki fables. What role does the fox have on fables? Can he succeed in these roles or not? We will find the answers to these questions in our writing.

Keywords: Fable, Fox, Motif, Zazaki.

1. Destpêk

Estanîki, kulturê her mîlet dî yew cayo gird û muhim geni. Estanîki esasê edebiyatê şari yi. Estanîki, edebiyatê fêkki ra yew tewr i. Miyanê qehremananê estanîkan dî heywani û biyayeyê teberê tabieti yi, hediseyi welatê estanîkan dî cereyan kenî, estanîki mehsuli xeyali yi; labelê goşdaran rê xu dani bawerkerdış (Sakaoğlu, 2009:2). Estanîki ca û wextêko belinêkerde dî viyereni, qehremanê istisnai, tedî orf û edeti ca geni û ders dani. Estanîki teyna semedê şabiyayış yew tewrê edebiyati nêyi, bî xususiyet raştî û xeleti mocneni insanan û qıcan (Sadıç, 2008:3). Estanîki hetê yew kesî ra nêbiyê hedre yan zi nênusiyayi, nêameyê meydan. Prosesê tarix dî fek ra fek vaciyayi û biyê anonimi. Estanîki miyanê şari dî ciya-ciya name benî. Vanê “sanike”, “estaneke”, “estanike”, “estoneke”, “estonike”, “vistaneke”, “vistanike”, “vistoneke”, “vistonike”, “şanike”, “sonike”, “sûnike”, “şonike”...Beno ke çend formê bînî zî estbê; la kokê xo tim yew o. (Yıldırım, Bingöl û Lezgîn, 2012:50).

Estanîki pê yew formel dest pêkeni. Misal; cêk beno cêk nibeno, cêk est cêk çin, cêk bîw cêk çinî w', cayk benû cayk nibenû (Kurij 2014:55), cêk ben cêk nîben

(Bor 2015:38), cêykî benî cêykî şunî (Mîrvanî 2012:67), rojêk rojûn mîyûn dî, helêkî helûn mîyûn di (Mîrvanî 2012:33), beno nibeno (Ballikaya 2010:121), tîya bî û çinê bî (Licokic 2007:59).

Sanikan dı motifê milî û dîni hema hema çinê. Sanikî bi demo vîyarte qisey benê. (Aldatmaz, 2014:48)

Estanîki Zazaki tor verecu bı destê zıwanşinas Peter Lerchi ameyi nuştış. Herbê Qırım dı eskeri Osmanîyan esir kuweni destê Rusan. Miyanê inê eskeran dı eskeri Zaza zi bibi Peter Lerchi inê eskeran ra hirê hebi estanîki goştari kerdî û eserê xu “Kırdan û Keldaniyanê Zımeysi İrani Ser Cıgêrayış” (Kürdler ve Kuzey İrani Keldaniler Üzerine Araştırmalar) dı nuştî.

Edebiyate dı elemanekê bı sereyê xu xususîyet dani babetan inan ra her yewe ra vaciyeno motif. Estanîkan dı esas unsur motif o. Eger ma estanîk zê yew keyeyi bifikiri motif zi astuna inî keye ya. Motif, zereyê yew intizamê vaciyayış dı elemanno tor qıckek o, teyna yew mana ifade nêkeno. Temsilkarane Metodê Tarixi-Coğrafi ê Fini ra tor pil Stith Thompson vano: “Zafina motifan mumkino hiri grubi dı bêri piser:

- 1- Qehremanê estanîkan; ilahi, esteneyê (varlık) metafiziki (cazuyi, dêwi, pêriyi, sêhrbazi uêb), heywani, insani.
- 2- Eyê ki hediseyan dı pê dı maneni; eşyayê sêhrını (eyneyo sêhrın), edeti enteresani, baweriyi ecebi uêb.
- 3- Yew hediseyi. (Kocaaslan Uçkun 2003:111)

Nuşteyê şari dı semedê motifbiyayış, gera halêko istisnai bıbo. Ino halo istisnai, qehreman dı, hedisa dı, wext dı, ca dı, ma eşkeni vace nuşte dı her tewir hedise dı veciyeno ma ver. (Alptekin 2009:295) Motifi derheqê kamiyê yew milet dı malumat dani. Kes eşkeno motifanê estanîkanê yew milet ra orf û edetê inan fehmi bikero. S. Thompson, wareyê cıgêrayışê motifan dı yew rayber qebul beno. Thompson, serranê 1932-36 dı eserê xu yo ansiklopedik o 6 cild “Motif Index of Folk Literature” (İndeksê Motifê Edebiyatê Şari) dı motifê ki edebiyatê miletan dı şuxuliyeni inan 23 bingeh sernuşteyan dı top kenno.

Tırkiya dı zi esero ki hetê W. Eberhard û P. Naili Boratav ra serra 1953 dı bı nameyê “Typen Türkischer Volkmarcen” (TTV) neşir biyo, estanîki Tırkan binê 23 sernuşteyan de top kerd. (Alptekin 2005:289; Kaya 2007:532; Aslan 2008:273-24). Estanîkan dı gera tor tay yew motif bıbo û yew estanîk dı her motif yew dor şuxuliyeno. Motifo ki estanîk dı yew dor şuxuliyayo heta peyniya estanîk reyna nêaseno, labelê nadir bo zi eyni motif yew estanîk dı yew dor ra zêde zi beno ki bıasiyo. Sanikan dı herçıqas tayê motifi yew rey bıasiyê zi qısmê binan yê sanikan dı bı şeklê ciya-ciya asenê û beno ki verni dı sey yew fonksiyonê amadekari ifade beni. R.L. (Sakaoglu, 2012:76).

2. Estanıkan Dı Motifê Lu

2.1. Luy û Heş

Estanıka “*Luy û Heş*” dı lu bena waya heşi.

“*Heşo bira, ti qet mereq mekir, ez wakê ti wa.*” (Bor, 2013:49)

Lu, pê qestikin fekê xu çelpnena heşi xapinena, vana, mı çimê xu veto ez ha wena. Çımani heşi vejena.

“*Waka luy, o çî yo ti ha wena?*”

Heşo bira, ez bîya veyşun, towe çînik ez buwer, mi xwu îr çîm xo raşt vet, ez ha wena. Luy çîm heşî vejena, erzena xwu fek u erd ra yo pişkil gena erzena heş fek.” (Bor 2013:50)

Estanıka “*Luy û Heş*” dı lu, çîmi heşi veti, heş biyo kor, lu guya heşi rê rayberi kena rayir mocnena cı.

“*Heşo bira qet mereq mekir, hîs mi zaf quwetîn, ez reyar bêçîmun îz eşkîyen vej. Kumca wo g’ duz ib ez vun, heşo bira luek luek. Ti uja d’ eşkîyen luek berz û lez şîyer.*” (Bor 2013:51)

2.2. Şerîat Luy

Ina estanık dı mar, şîyo zerreyê merdîmi, nêno teber, vano ez tu kışeno. Lu tiya dı wezifeyêko gıran gena xu ser. Lu, yew merdîmi û mari ana şerîat, merdîmi mari ra xelîsnena.

“*De ti îz bîye tever, ez hema şîma r’ şerîat ken. Eg mi heq da ti, ti hûnê şîn zeri.*” (Bor 2013:58)

2.3. Leglegi, Luy û Heş

Estanıka “*Leglegi, Luy û Heş*” dı lu, bena yew senatkar, guya heşi rê kurk derzena.

“*Bira heş, mi ca ra pîrîk pîrkal mi kurkderz î. ...Ti wazen ez ti rî z’ yo biderz.*” (Bor, 2013:67)

“*Leglegi, Luy û Heş*” dı lu, pê deqbaziya xu qali kena.

“*Heşo bira, ez şîn kuwen yo şikeft, ti mi îr mîyeşnun bîya ez ti îr yo kurko zaf rînd derzen.*” (Bor 2013:67)

Heşi, lu rê mêşnê ardi û lu cı rê kurk biderzo. Şikefta lu dı mêşnayı biyi zaf, hîni ihtiyacıya lu taba çına. Zımistan ameyo la werte dı kurka heşi çına.

“*Lîya waka luy, se bi, mi hîn çê mîyeşna niverda wa, mi diwar şaîr pîyor qîrr kerd, ti hama kurkê mi nîdeşta?*”

“*Tî ûja ra seqrîyen nîyu nîye, çî mîyeşnê?*” (Bor 2013:68)

Estanik dî boçê lu, miyanê cemedi dî qerefiyena bena boçqole. Ê luyi bini pê ayê mexsere kenî, ino hal ra luya boçqol zaf qehıryena. Embazanê xu bena dızdê, xapinena, boçê hemın yewbinana gıredana, wexto ki ê remeni boçê hemın qerefiyena. Ê zi beni boçqole.

“...Bîyerîn ez bueçun şima pîyorin besten pîya, ken yo gîlarzi, şima pîyor pîya dîyen terni ra û pîyor pîya remen.” (Bor 2013:69)

2.4. Luy û Kerji

Lu û kerji, bira û wayi yewbinani. Wertaxi xu rê ğele rameni.

“Kerji, zaf pîzeyê mi ti vêşo, eg’ ti wazen ma xu îr wak û bira b’.” (Bor, 2013:52)

Kerce qeblu keno piya ğele rameni. Labelê luya le’win (fendkar) kerceyi xapinena heme kar-gure pê kerceyi kena û peyni dî yew musabeqa vırazena, vana; kami qezenç kerd ğele o geno. Kerce ferq keno ki lu yi xapito heme kar-gure pê yi kerdo, lu geyrena bıxapino ğele zi bigêro. Ma tiya dî vineni ki kerce zi bı fenê xu veciyeno werte û lu nêşkena yi bıxapino, lu bena meğlub.

“Keko ez hîn ma r’ (xele) bari kena, bîye ma şîn sêr ey qil ra vazdûn, kum ig hêverî ûmi sêr kûep, o xeli geno.

...Kerji dusyen bîn bueçê luy a, luy vazdana, vazdana...resena sêr kûepê xelî, duermalê xwu ûnîyena dê kerji cê eysen nîyû ne. Kerji bîn qinê luy ra vendûn vûn:

-Ere waka luy de mi ser ra wuirz we...la kerji xeli gen luy iz simer gena.” (Bor 2013:54)

2.5. Luy û Kislûn

Estanik dî dêw kislun ra terseno, remeno. Lu qehremanti kena, dêwi gena xu ra hen şina kislûni kişena. La serfiraziya lutiya dî zi çina.

“Kislûn senî eşkîyen sare ti tira bikir? Kislûn tesûn mi verd xwu îr nîeftun vej tever. Mi vînen, mîz û rîyex pîya verden xwu.” Kislûn gino erd ro lingê yî şikîya wa, ûnîyen ci luy û dyew hê yen, ca d’ tîfing xwu gen, zûrbe berî ra nûn luy a, luy kişen.” (Bor 2013:183)

2.6. Lu Ew Zerejîya

Estanika “Lu Ew Zerejîya” dî lu, pê fenekê xu, pê deqbaziya xu zerenc ra vana vengê to weş o, çımanê xu pane bıwane vengê to hina beno weş. Ino tewir dî zerenc depêşena.

“Çımanê xu bîye buwanê da weşo. O çımanê xu geno, lû zereji tepêşena.” (Todd 2002:131)

2.7. Luy û Pisîng

Lu û pising rojêk raştê yewbinan yenî. Lu xu wesifnena, vana, çowres hebi fendî mî estî, rihata-rihata tawa serê mî nêno. Labelê peyniya lu husran a.

“Luya ke sarê ya d’ çowres pîlun û fend estê, hetûn pîlûnûn kena, kutîk rasên ci, lû kên fîncîr-fîncîr.” (Bor 2015:8)

2.8. Dîk û Lûw

Estanika *“Dîk û Lûw”* dî lu, vengê dik eşnawena, hetê vengê diki serşîna. Luya fendkar geyrêna diki bixapîno û bîwero. La ma tiya dî vînenê ki dik lu ra hina fendkar veciyeno.

“Malayî ma, tû ‘ezîm sibayî dayo, de hey bîye war ma pîya cem’et ra nimajê xu bikerî, wa tede fêz û bereket bibo. Dîk lu ra vano:

Ûmbazê mi şîya destmajî, wa destmajê xu bigira. Lû dîk ra vana:

Aya ûmbazê tu ya delal kum a? Dîk vano:

Ûmbazê min a delal waya tûnzî ya. Lûw sinî qalê tûnzî eşnawena vûna: Mala ma destmajê mi binêke bîyo tengî...lûw pey vazdî awca ra ramena, xu kena vîn.” (Mîrvanî 2012:69)

2.9. Lûw û Şêr

Estanika *“Lûw û Şêr”* dî lu şêr ra vana, mî ê heywananê weşîyan ra bîpawî, ez her roj to ri goşt ana. Şêr, vateyê lu qebul keno. Labelê şêr lu ra hina çîmakerde veciyeno.

“... Yew qertuş (qertal) beno tira yê (lu) hewa fînenî. Lûw kuftena veng şêr dana: -Şêr bira, şêr bira ti ha çay? ...Şêr vûno:

...Ay dûşmenî rî hêzê min zî pira nêreseno...Mi tû ra vatîbi: Rî hardî dî çî dûşmen tu estî ez tû yîn ra paweno.” (Mîrvanî 2012:82)

2.10. Luy û Citiyer

Lu û citiyer beni way û bira. Citiyer lu ra hetkari wazeno. Lu xu ra halêko emîn citiyer rê destgiri kena. Lu pê xap heşî erzêna dom kîşena. Citiyerî heşî ra xelesnena.

“Birawo ez sîba yo gezi kena bîyeçê xwî ya, dûmara yegay şîna-yena, toz-dumûn verdena îtawun ser.

Der-cîrûn yenî pyeser, persenî...

-Hayloo, mepersîyên! Mîrî welatî niweş kotû, darî (daruy) derdî yi dimê heş o.

Gerek kûmca yo heş estû, bîyerû kîştîş. (Kurij 2002:29-31)

2.11. Pîr û Luy

Estanika “*Pîr û Luy*” dı lu, zınguri kena, lu ina zınguriya xu ra cırmêko giran dana, boçê xu ra bena.

“*Wextî go luy şit wena, pîr darê dûna bueçê yay tira kena.*” (Kuriy 2014:125)

2.12. Fişkê Luyan

Estanika “*Fişkê Luyan*” dı merdımêk lext beno zereyê biri dı nano ro, vano, wexto ki luyi ameyê ser wa nêeşkê birr ra veciyê, ez bêri depîşi. Labelê luyi merdimê ra hina fendkari. Vani, ma şini goştê xo weni, ma xu pê qestîkin xu nani merguli merdım yeno, vano, inı merdî. Wexto ki ma birr ra veti ma remenê şini.

“*Haaa! Enî meratî, to dî qay mi leşî ronayî ew mi zav daru vist (eşt) bide, merdî. Mi wa, ma serribirne ew bew merdê, be’ciyayê. Ez bale biri miyan ra fina teber ew ez şêra goştê cîne weka.*” (Laçın 2016:83)

2.13. Ūnbazîya Luye

Estanik dı lu kuna rayir, vana, ez şina hec. Rayir dı şêr, heş, verg, xoz, arweş û dik raştê lu yeni. Ê zi lu ra vani ma zi xu dı berî hec. Rayir dı beni veyşan. Lu vana, ma; verni dest pêkeni nameyanê xu vani, kam peyni dı veciya ma yi weni.

“*Luya, taştê ku ya*

Keko şêr o, tirş o, şimşêr o

Heş aî pêro rêş a

Verg o, boçderg o

Xoz o, linggoz o

Hewrêş o, mane pêro reş o

Dîk o, bikê, fik o!” (Laçın 2016:86)

Ino tewır dı lu manena peyni, xu xelesnena. Tiya dı ma vinenê ki fedkari, le’wini û çımakerdeyi hêzdari ra hina muhim û serdest i.

2.14. Luy û Kesa

Estanika “*Luy û Kesa*” dı lu û kesa meseleyan vani, lu tiya dı bı karakterêko zureker asena. Lu kesa ra vana:

“*Wexto ki asmîn viraştîni ew lacê mi zî ûra di westa bî. Lacê mi asmîn ra kewt merd.*” (Laçın 2016:9)

2.15. Luye Pîre

Estanika “*Luye Pîre*” dı lu şitê pir verdena de.

“*Neysel na vîndena pê çêver de. Vîndena qayt bena luye yena sitê xo simena o wo ke mendo, diê xo dana pîro verdena de sona.*” (Çîçek 2012:27)

Pir boçê lu tira kena, lu boçê xu pîre ra wazena. Pir pê şartêk qeblu kena.

“*...Merge vas dana ci, vas bena dana biza kole, bize kole sit dana ci, sit bena dana pîre vana:*

-Pîre pîre, diê mi bide mi!” (Çîçek 2012:31)

Pir boçê lu sus kena, dana cı, lu şına. Luyê bini vîneni, zaf weşê inan şına. Lu inan xapîneni ki boçê luyan tira bîqerefiyo.

“*Waka luy waka luy, roza henî serdîne bîye, henî serdîne bîye ke mi zere çemî nîya dimê mi bî şuşlî vejîya.*” (Çîçek 2012:31)

Netice beli ya, luyi heme boçqole maneni.

2.16. Luya Dekbaze

Estanika “*Luya Dekbaze*” dı lu, hiri hebê geleyî erzena meşk, meşk pîf kena, dana ariwani, vana, ina meşk ha pîr gele, ez cuwapey gena. Cuwapey ariwan vano geleyî hiri hebê bi. Lu qeblu nêkena, ariwani tersnena, ardan tira gena.

“*Ardûnê mi dana mi bide, nêdana veng dana vergû, hesû bêrê to borê.*” (Aldatmaz 2016:33)

Ina estanik dı lu wayîrê keyeyi pê xap û ters boğeyê yi tira gena, veyve dı wayîrê veyveyi bî xap û ters veyvê merdîmi tira gena, şına. Veyv dana şîwani, yew meşna gena. Lu reyna rolê xu yê qurnazi rînd kay kena û serfîraz bena.

Estanik dı lu qîlxê xu vurîneni bena pîrikêka kokim.

“*Sono cayê rastê hênî beno ke, luye qîlixê xo vurno, kota tonê cinîkade kokime leyê hênî de ronîştayî ya.*” (Aldatmaz 2016:37)

Estanika “*Luya Dekbaze*” dı lu merdîmi ra vana, herdişa to esta, bi ez to traş bikeri, şo veyve. Pê eni vîyone merdîmi kîşena.

“*Eve a hêrdîşe kota sona, veyve esto, ayv o, bîya hêrdîsa to biterî.*” (Aldatmaz 2016:38)

2.17. Liwe û Şêr

Lu û şêr embaz i, piya geyreni, seyd kenî. Şêr kîşeno, lu wena. Rojêk şîni nîzdiya rayîri, kerwan yeno, şêr dano qatîra verin ro, kîşeno. Şand piya weni, şêr xatîr wazeno şîno. Lu wextêk ra pey vana ez zi zê şêr seyd bikeri.

“*Liwe xo gîj kena, şîna verê qantîra verîne û pey ra gaz bena çaqay qantîre ro. Qantîre paşkilêke dana tengalê cay ro, kena tîrtemeşke.*” (Licokic 2007:61)

2.18. Luye û Kerge

Estanika “*Luye û Kerge*” dı Rojêk lu dewe ra duri raştê yew kerge yena. Zerra lu şına hakan, kerge ra vana, eger tı mı rê hebêk hak bikeri ez to nêwena. Lu xu bı xu vana, ez hebêk hak bıweri dıma zi ez kerge wena. Labelê kerge lu ra hina çımakerde veciyena.

“*Kerge ewnîyena ke luye pêro vateyê aye ardî ca. Hêdîka cayê xo ra wirzena, hetê banê wayîrê xo ser şına.*”

Luye pawena ke kerge hak bikero, veng aye bido. Ewnîyena ke kerge ra veng-vaj çin o. Hêdî-hêdî çimanê xo akena ke çi akeroy! Kerge hema-hema resaya verê banê wayîrê xo. Kerge wina xelsîyena, luye destveng agêrena.” (Çakan 2011:7)

2.19. Luya Fisikere û Toz Axa

Lu û keçelo feqir beni way bira. Rojêk keçeleki ra vana, ez keynaya axayi to rê bıwazi. Keçelek itiraz bikero zi lu vana ino gure waya xu rê verd. Lu pê zeka û fendkariya xu, xu û bırayê xu keçeleki dewlemend ramocnena, keynaya axayi bırayê xu rê wazena û veyve zi kena.

“*Di hebî penseyê altunênî yê luye benî. Înan gêna şeqalê qînate verro kena. Roja bîne qînate gena, rasta-rast şona keyeyê axayî.*”

Cinîya axayî ewnîyêna ke çi biewnîyo! Di hebî altunî ha şeqalê qînate mîyan de yî. Bi telaş veng a luye dana. Luya to xo ser de agêrena,

...

-Wîî! Mi zî va qey cey qînate rê zirar ameyo...Ma zî qînata şima reyde altuê xo peymawitî, ê (ay) di hebê ke bin de mendî zî heqê şima yî. Wa helal bî.

Tabî cinîya axayî dewe pîrr kena, zengînîya luye û birarê aye dewe mîyan de veng an dana.” (Bedirxan 2003:96)

2.20. Remayîşê Luye

Rojêk hukmatê daristoni qerar gureto çiqas deveyi esti, depîşeno serebîrreno. Ino qerar ver lu zi remena. Tıra vanî, ehmeqê, tı deva niya. Labelê lu bı tedbir hereket kena.

“*Ûna mevaje! Yew îftîracî wardo mi îxbar bikero vajo ina deva ya. Willay heton ez îsbat bikero ke ez deva nîya, kûm zono esteyê mi kom dere de puyenê.*” (Gomayij 2017:45)

2.21. Lû û Verg

Lu û verg beni embazi, vanî ma herçi dı wertax i. Serrêk piyanz rameni lu vergi ra vana, serê erdi to rê, binê erdi mı rê. Verg bı saftiya xu qebul keno. Ina estanik dı zi lu pê qurnaztiya xu, xu beli kena.

“Piya piyaz şonenê, avdonê, zıvıl kenê erd u hergu binê piyazi beno zê zaveşi. Lû şino piyazê xo arêdono, purê vuşk verg’trê terneno.”

Wextêko verg perseno çî mı rê pur mendo? Lu vana:

“Ma vaxtonokî erdêxo nime kerd, ma nê ve serê akını êto vo, binêci êmuvo” (Erdem T. ve Erdem O. 2012:185-186)

Aya serr verg veyşan maneno. Wısar diyeno verg lu ra vano, to pê fendkariya xu ez xapita, ma emserr çî rameni? Lu vana, ğele. Verg vano, par mı serê erdi ğirewt taba mı rê nêkewt, emserr ez binê erdi gena, lu qeblu kena.

“A sarî genim şonenê, genim beno ğird, beno zerd reseno. Lû şino genimê xo sera çineno û beno kêdê xo. Verg ji şino erd romeno ewnenokî tava bindê erdi dî çiniyo.” (Erdem 2012:186)

2.22. Lu u Ardwaniya

Lu şına dızdeyê ariwani, ariwan boçê lu tira keno. Lu boçê xu wazena, ariwan vano; eger tî mı rê keynê filankesi bıwazi ez boça to dana to. Lu qeblu kena. Şına keyeyê paşayi keynê paşayi ariwan rê wazena. Paşa vano, ez wazena, şıma bışımasni. Lu paşayi dawet kena. Paşa:

“Ez şıma nêsilasnena. Şıma kami, kami niyê?” Lu:

“Orî’hato, ekî tî wazenê ma bısilasnê, ez torê tekelif^rışena; çendik merdimê to estê, wa devandê xo nişê u pıro dê, bêrê. Qenê, ma pêzewmbini weşêna bısilasnım.” (Hayıg 2007:34)

Lu şına yew ağayi xapênena.

Axa, qe pers mekî! Mayê newe keydê filan paşay ra yemî, ey xo kerdê hadire u vatê, mado çekem filan axay ser, mado ey bıkişım u malê cı cıra bıgım.”(Hayıg 2007:34)

Ağa terseno. Lu, yi ra vana miyanê vaşi dî xu bınımne eg paşa ame wa malê to bero, qeni tî canê xu bixelesne. Ağa qeblu keno.

Paşa merdımânê xu arêdano yeni verê keyeyê ağayi, lu paşayi ra vana wa merdımı to dor u verê vaşi dî wa govend bıkeri wexto ke mı işaret da, wa vaşi bıveşnê. Vana ino edetê ma yo.

“Nê hını neqera u zırna vero kewnê govend ew çorşmey dêzda vasi geyrenê, ew dêzer vesnenê, kay kenê, şenayi kenê. Axay rê beno germ, boy vızıyena, hıma axa terseno bıvızıyo tever. Biya qırwiya merdımândê pasay, êye kay kenê; bı o babeta axa dêz miyan dı veseno, beno wel.” (Hayıg 2007:35-36)

Ino tewır dî keyeyê ağayi lu û ariwani rê maneno, lu ariwani zewecnena.

2.23. Meselê Lu, Dik u Zıraj

Wextêk heme heywani benateyê xu dı yew sulh vırazeni, kes qarışê kesi nêbeno. Labelê lu zaf bena veşan, ewniyena yew dik ho serê suli dı bı keyfweşi vendeno. Lu hetê diki ya şına, dik vano benateyê ma dı sulh esto, lu nêşkena qarış mı bo. Lu şına resena cı.

“Ero diko! Tu qê sêr suli dı vendên? Tu deyir u kelom vatên. Tu vatên lu ha vêşoni ra murena, ma tı re xelisyên.” (Erdoğan 2016:42)

Dik her çendêk eman yeman bıkeru zi, vaco ina çik çino zi la lu veşani ver helak şiya, viyone xu diyo, gera dik bıwero. Dik xu nata weta dano xu bıxelesno, la lu dorêk depışto, dik fatısena, wena.

Heş, ma mesela eşnaweno, heme heywani yeni pêser, heş lu ra perseno; to çıra sulh xerepna? Lu zerenc tersnena, zerenc cı rê şahadi kena. Lu pê fendkariya xu, xu xelesnena.

“–Wayê mı, tı pê çımon xu di, dik se kerdên mı, inon ra zi vaj wa bizon. Zıraj oniyena lu ra nêeftona çik vaju. Tersonê lu ra vona: -Ê, lu raşta vona.” (Erdoğan 2016:43)

2.24. Luiy’yo Quarpişik

Lu û korpişik beni embaz. Lu rojêk korpişiki ra persena; gelo tı rojêk tengani dı bımani fenekê to esta? Korpişik vano; aya roj mın a verd. Rojêk lu û korpişik yeni verê qulê xu yew heş ho vınderte. Lu korpişiki ra vana, ma eka se keni, fenê to çita ya, ma bıxelesn? Korpişik vano; dê biewni qelafetê yi ra, willa ters ver taba mı vir nêmend. Lu, şına verê heşi.

“...hooo malla hksesen selam eilêk! Tı hxêr umê! ... Malla hksesen êr çano tı hé ça? Ma pia hé gérên tu!” Heş vano:

“la xêra! Şıma qê hé gérên mı?” Lu vana:

“mıno quarpişik ma pia ina qulhd lir vét. Lir ma bi tiemiu. Ma nişkên ciakır. Ma va, tı biêr mar şeraat bikır, in lirun ma barik, ciakır.” (Bukan 2017:120)

Lu heşi ra vana; ma şı zerera leyiran ani teber tı ma rê ciya bıkir. Keyfê heşi yeno, vano; ez cuwaver leyiran wena dıma zi inan wena. Korpişik û lu şını zere, lu zere ra vendena heşi:

Lu, *“yena fék bér hét zérira veng duna tever vunva: “mala hksesen! Tı hin parya eicız meb. İn biemrad cé xud nivinén. Tı Hin şıu ma pia uymışbi. Tı şıu!”*” (Bukan 2017:121)

Luya fendker mo qêde heşi xapinena û xu xelısena.

3. Netice

Ma ina xebatê xu dî 24 hebi estanikan sero xebitîyayî û motifê lu wekeniti. Ini motifan dî zi ciya-ciya rolanê lu sero vînderti. Lu, ini estanikan dî tiki cayan dî biya serfiraz tiki cayan dî zi meğlub biya, amacê xu nêresaya. Motifê lu, estanikan dî pê ciya-ciya motifan veciyena werte û mana gena. Motifê lu, pê ini motifan ciya-ciya wezifeyan gena. Ge zê yew malayî şeriat kena, ge zê waya pil birayê xu zewecnena, ge sanatkar a, kurk vîrazena, ge dîzd a, ge seydar a, ge zureker a, ge-ge zi zaf qurnaz û fendkar a. Labelê her çendêk lu qurnaz û fendkar bo zi pê hiş û aqlê xu insanan sero tesirêko hira verdayo. Şêlg dî kesêko zaf çîmakerde û qurnaz o tira vanî; mo merdum zê lu yo, yan zi kesêko kar-gureyê xu nîmitki keno yi ra vanî lu, yan zi kesêko hassas o, boyê her çî geno yi ra vanî tî zê lu boyî anceni. Ma eşkenî ini misalan zêde biker. Aseno ki lu zaf-zaf cuyayîşê insanan sero sirayet kerdo.

Çımeysi

ALDATMAZ, N. G. (2014). *Folklorê Kirmancan Ser o*, Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

_____ (2016). *Sanikanê Mamekîye ra*, Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

ALPTEKİN, A. B. (2009). *Halk Hikayelerinin Motif Yapısı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

BALLIKAYA, H. (2010). *Dêvo Kor*, İstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.

BEDIRXAN, S. (Payîz 2003). “Luya Fisikere û Toz Axa”, *Vate* (1 Dewreyê Dîyine), r. 95-100.

BOR, Î. (2013). *Vistokê Dadîye Mi*, Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

_____ (2015). *Mesel û Vistonikî*, Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

BUKAN, Î. (2017). *Meslê O Vistunîk Zazakî*, İstanbul: Fam Yayınları.

ÇAKAN, H. (2011) “Luye û Kerge”, *Newepel* 14, (01-15 Oktobre).

ÇİÇEK, A. (2012). *Sayê Marû (Estanikanê Xînis û Tekamanî ra)*, İstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.

ERDEM, T. O. (2012). *Dersên Zuwenê Kurdi-Zazakî û Sonkî*, İstanbul: Weşanên Arya.

ERDOĞMUŞ, H. (Payiz 2016). “Meselê Lu, Dik u Zîraj”, *Vîr* (1), r. 41-43.

GOMAYIJ, M. (2017). *Darule*, Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

HAYIG, R. (2007). *Mahmeşa*, İstanbul: Vêjyayîşê Tîjî.

- KOCAASLAN UÇKUN, R. (2003). “Gagauz Masallarının Tip ve Motif Yapısı Bakımından İncelenmesi”, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı*, Doktora Tezi.
- KURIJ, S. (2002). *Wayê Hot Birayûn - Sanikan û Deyîranê Çewlîgî ra*, İstanbul: Weşanên Arya.
- KURIJ, S. (2014). *Arwûn û Lûy – Sonikî Çoligî*, İstanbul: Nûbihar.
- LAÇÎN, Ş. (2016). *Estanikan û Meselayanê Gêlî Ra*, Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.
- LICOKIC, M. (2007). *Sanikan û Deyîranê Licê Ra*, İstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.
- MÎRVANÎ, S. (2012). *Kal Mûsenî Zeydûnû (Folklorê Mîyaran ra)*, İstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.
- ROŞAN, L. (2012). *Binê Dara Valêre De*, Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.
- SADIÇ, Ş. A. (2008). “Masallarda Kadın (Güneydoğu Anadolu ve Doğu Akdeniz Masal Örnekleri”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi.
- SAKAOĞLU, S. (2009). *Masal Araştırmaları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (2012). *Masal Araştırmaları*, İstanbul: Malatya Kitaplığı Yayınları.
- TODD, T. L. (2002). *A Grammar Of Dimili Also Known As Zaza*, Stockholm: Iremet Förlag.
- YILDIRIM, K.; BİNGÖL, İ. Ü LEZGİN, R. (2012). *Edebîyatê Kirmanckî Ra Nimûneyî*, Mêrdîn: Weşanê Enstituya Ziwananê ke Tirkîya de Ciwîyenê ya Unîversîteya Artuklu ya Mêrdînî.